

UDK 811.163.6(091):929 Škrabec S., Prešeren F.

Jože Toporišič

Ljubljana

PREŠEREN V ŠKRABČEVEM JEZIKOSLOVJU

Škrabec je kar precejkrat omenjal tudi Prešerna, vsega je sedemindvajset takih mest. Najobširneje obravnava Škrabec pisno in govorno obliko priimka našega največjega pesnika.

Škrabec often mentioned Prešeren, i.e., there are twenty-seven such places. He most comprehensively treated the last name of the Slovene national poet in its written and spoken forms.

Ključne besede: Prešeren, Škrabec, priimek, pisanje in izgovor knjižne slovenščine, veljavni pravopis

Key words: Prešeren, Škrabec, last name, writing and pronunciation of Standard Slovene, authoritative orthography

Škrabec je, kakor kaže Modrovo *Kazalo k jezikoslovnim delom patra Stanislava Škrabca* (1999, 274 str.), kar precejkrat omenjal tudi Prešerna: v JD 1 je šest takih mest, JD 2 jih je deset, v JD 3 jih je sedem in v JD 4 so tri taka mesta, vsega je sedemindvajset mest.¹

Najobširneje obravnava Škrabec pisno in govorno obliko priimka našega največjega pesnika: to je sestavek *Prešeren. (Pravopisna preiskava.)* v Kresu 1 (1881: 520–525), kar smo ponatisnili v JD 4 (1998: 69–73), in sicer hkrati s pripisom S. Škrabca za izdajo v Jezikoslovnih spisih (1916: 73–74).

Prešeren se je podpisoval *Prešérn* oz. *Prešerin*, medtem ko je F. Levstik uveljavljal obliko *Preširen*. Kaj naj bi pomenil koren *šer* te besede tudi Škrabec ni vedel, etimologi pa tega enako še danes niso dokončno dognali, še manj seveda v Škrabčevem času. Škrabec se je zaradi tega v obrambi stare pisave tega občnega in lastnega imena naslonil na pisanje 16. stoletja, ko sta se naglašena *i* in *e* pred *r* še razločevala. Takole piše: »Beseda se ne rabi pogostoma; ali za naš namen bo gotovo popolnoma zadosti osem primerov, ki smo jih našli. Ti so: v Dalmatinovi Bibliji I. Kor. 13 A: *prešerna*, Efes 5 A: *prešernost*; v Trubarjevi prestavi Luthrove postile v I. delu, str. 4: *prešerniši*, str. 136: *prešernosti*; str. 77: *prešerniši*; v III. str. 60: *prešernu*, str. str. 139 *prešern*, str. 182:

¹ Prve tri knjige prinašajo Škrabčeve platnične sestavke, četrta pa vse preostalo natisnjeno ali samo napisano, pa ne tudi objavljeno. Nemško pisane razprave so dodatno podane tudi v izvorniku, sicer pa v slovenskem prevodu. Knjige so izhajale z naslednjimi letnicami: 1994, 1994, 1995 in 1998. Posamezne knjige imajo vsaka svojo paginacijo, kar zelo ekonomizira navajanje mest iz njih po straneh. Platnični spisi prinašajo tudi naslovnice vsake številke Cvetja. Nekaka njihova predhodnica so iz posameznih zvezkov Cvetja, načeloma dvanajst na letnik, izločene prave platnice Cvetja. Sam sem v Saarbrücknu 1963 kupil od Haralda Jakscheta, poznejšega profesorja graške slavistike take platnice v dveh »knjižnih« naborih, in sicer za letnike I do XIX in XX do XXXII. Pri teh seveda ni tekoče numeracije strani, zato se iz njih določena mesta nujno citirajo z rimsko številko letnika (torej I–XXXII), letnico izida številke (v oklepaju) in s stranjo a b c č (v prejšnjih časih a b c d), npr. XX (1902) do vključno sedme številke letnika, od osme številke naprej pa (1903). Na podlagi naše izdaje lahko citiramo tudi krajše, z JR 4, str. 5.

prešern. Torej vedno z *er*, nigdar z *ir*.« (Navedeno po JD 4, str. 70.) »N/ekatere izjeme tega ne morejo izpodreti« (str. 71). In (str. 72): »*Prešeren* je torej slovenska beseda, ne pa *preširen*.« In še: »Ker pišemo *dober, mogel, sedem, veren*, terja doslednost tudi *prešeren, Prešeren*.« Zadeva je tudi natančno datirana: »V Gorici, 3. grudna 1880.« (JD 4: 78).

V *Jezikoslovnih spisih I* (1916), torej po 36 letih, pa beremo (na str. 88): »Levstik, ki je bil vpeljal pisavo *Preširen*, se je dal prepričati tu ponatisnjenemu dokazovanju in pisava *Prešeren* je zmagala.« In še: (JD 4: 73–74): »Pa zdaj pri nas nekateri mislijo, da imajo priimki ostati kaker v nemščini in kaj vem kje, kakeršni so v imenovalniku, in nič se ne bi bilo čuditi, ke bi nam kaka napredna »tfrtka« izdala '*Poezije dr. Frana Prešeren*', ali morda '*Zbrane spise Davorina Trstenjak*'. In vender bi morala biti ta moderna sintaksa slovenskemu ušesu prav tako gnjusna, kaker latinskemu n. pr. '*Horatii Flaccus carmina*' ali '*Marci Tullius Opera omnia*'.«

Takoj naslednje leto, 1881., je Škrabec, piščoč sestavek Jambii in troheji v naši poeziji² (CF II (1881), 2. zv., str. c–č) spet omenjal Prešerna: »Sicer pa uči večina starih naših ljudskih pesmi, da so jambii našemu jeziku primerniši od trohejev, zlasti v epičnih spevih. Seveda je dimeter za ta namen nekoliko prekratek in presuh, in je torej pravo zadel Prešeren, ko je izvolil katalektični trimeter, ki posebno v 'ottavi', kraljici med strofami, tako veličastno doni. Res sicer Prešeren teh verzov ni delal po našem pravilu; ali vender jih je med njimi mnogo, in to najlepših, ki gredo popolnoma po obrazcu A. n. pr. v Vvodu h Kerstu pri Savici mej 70 okoli 52, torej dve tretjini.« In temu Škrabec dodaja zgleda iz Prešernovega Slovesa od mladosti:

Sem zvedel, da vest čisto, dobro djanje,
Svet zaničvati se je zagovoril.

»Pervo smemo najlepšim verzom Prešernovim prištevati; druga pa gre po moji sodbi mej najslabotniše. Pravilen ritem bi bil:

Se svet zaničevati je zgovoril.«

In o Prešernovih rimah v CF III (1882), 8. zv., str. c Škrabec navaja negativno mnenje Frana Levstika o njihovi čistosti, takole: »Odkrito bodi izrečeno, da kolikeršen koli je Preširen, vendar baš njega stike niso, kakor bi trebalo, niso čiste ali ribniške«, – tako bi dejal Stritar. Gorenjščina mu je kriva, da v stikah pogosto veže take besede, kakeršne so n. pr. te: *oživelo – veselo; zvé – obledé; mogóče – hóče, okó – pojó*.«

Tukaj že moramo pripomniti, da je glede naglašenege vokalizma v slovenskem knjižnem jeziku prevladala gorenjščina, in so torej tudi Prešernove rime v navedenih primerih čiste, ne glede na to, da je za Slovensko-nemški Pleteršnikov slovar Škrabec dosegel, da so zaznamovani dvojni ozki *e*-ji oz. *o*-ji, kar bi bilo všeč Stritarju oz. Levstiku, ko bi bil (drugi) dočakal izid tega slovarja, česar pa slovenski pesniki po naši vednosti niso nikoli upoštevali.

² O tej problematiki prim. Aleksander Bjelčevič: Koliko velja Škrabčev zakon o alternaciji iktov v jambih in trohejih za knjižno poezijo (Škrabčeva misel III. Zbornik simpozija '98, 203–216).

V CF V (1884), 9 zv., str. č se Škrabec vrača k Prešernovemu priimku. Njegovim argumentom za pisavo *Prešeren* v Kresu niso pritegnili. Tudi pri Modru neidentificiranemu Dr. Č. v C. Škrabec namreč piše: »Premočnega junaka sem se lotil, kajne! V resnici, saj mi pač verjamete, da tudi jaz moči in zaslug gospoda L./evstika/ nikakor ne cenim nizko. /.../³ Kaj je torej pravo: *Preširen* ali *Prešeren*. Quam futillis quaestio! Sodi gospod Penizek, češki Žid. /Kako ničevno vprašanje./ Ali ako je eno pravo, je drugo napačno, in napako pasti v imenu tolikanj slavljenege pervega pesnika našega, to vendar ni tako zaničljiva malenkost, ali kaj?« In nadaljuje: »Jaz sem dokazal, vsaj mislim da, z neoveržljivimi dokazi, da gre prav pisati *prešeren*, *Prešeren*.« Naj mu dokažejo v Ljubljanskem Zvonu, če nima prav. »Ako je pa, kar dokazujem resnica, ki se z dokazi ne da ovreči, zakaj se ignorira. Ali ne kaže tako ignoriranje malomarnosti glede napredka naše slovenščine. In ako preziramo eden drugega znanstveni trud, bodisi še tako majhin, ali se ne pravi to, da zaničujemo sami sebe in grob kopljemo svoji narodnosti. /.../ Malo imamo, pa še to malo zaničujemo in zanemarjamo, potlej pa naj kedo žaluje in toži, da ginemo, kaker otrok, ki merje za sušico, preden 'veršička dorastel'! –«

V naslednji številki Cvetja (11. zv., str. b) Škrabec omenja, da so v Ljubljanskem Zvonu zavrnilo njegovo pisavo *Prešeren*, končno pa je, kakor smo videli, Škrabčeva pisava vendarle zmagala. Pravda glede pisave imena *Prešeren* se je nadaljevala še v CF VIII (1889), 8. zv. Navedimo mesto s strani b: »In gotovo!, kedor spoštuje svojo narodnost in ljubi svoj jezik, skuša tudi svoje ime po veljavnem pravopisu pisati; zato je malo mej našimi starišimi rojaki, ki bi ne bili že enkrat ali večkrat spremenili pisave svojega imena.« Pišemo torej *Stanič*, ne *Stanig*, pa *Bohorič*, *bohoričica*, in tudi *Miklošič* se je na »slovenska besedila« dal natisniti domače; in tudi škof *Hren* je zgled za pravo pisanje priimka v slovenščini. Pozneje je Škrabec svoja stališča glede pisanja in izgovora knjižne slovenščine večkrat podprl z zgledom ali s sklicevanjem na Prešerna. Tako naprej v CF X (1891), 7. zv., str. c z besedo *dandanašnji*, v XIII (1894), 12. zv., str. b pa graja tudi Prešerna: ob zgledu

Že davno jo pokriva grob zelēni.

To je sicer preostro grajana oblika s širokim *e*, kakor ga piše Prešeren. Sam sem sicer ozki *e* še slišal od naše, Jerasove, babice, ki je bila Dolenjka iz okolice Mokronoga, vendar se tu namesto ozkega *e* pač že redno sliši široki. Naslednje leto (CF XIV (1895), 5. zv.) pa še Škrabec Prešerna navaja kot pričo za stavo naslonke »(enklitike) na prvem mestu«:

Je znala obljubit', je znala odreči
So berž pridervili se črni oblaki
Bi spomnil njima zmago večno slavno
Se možu zdi, da gre le v smert krvavo
Se kralj in cesarica sta že vendar omečila

³ Poševni oklepaj, tj. //, zaznamuje naš poseg v dano besedilo drugega oz. naš popravek v lastnem prejšnjem besedilu, pa tudi naš prevod v tujem jeziku napisanega.

In komentar k temu: »Pesniki, narodni kaker učeni, so postavljali enklitike tako vsled metrične potrebe.« V CF XVII (1899), 2. zv., str. c Škrabec potrjuje izgovor trdega *l* na koncu besede ali pred soglasnikom tudi s Prešernom: »ne sme se več govoriti, kaker so govorili Kopitar, Metelko, Vodnik in Prešeren /.../ Zdaj je to 'vavkanje'«, in še enkrat v CF XVIII (1900), 5. zv., str. č v boju proti elkanju, ki da »'razdružuje slovenščino', ker terga gospodo od ljudstva, terga sedanjo slovenščino od slovenščine Vodnikove in Kopitarjeve, Metelkove in Prešernove, Slomškove in Janežičeve in blizu vseh njihovih verstnikov in vseh, ki se še dandanašnji po vsi pravici njih derže«. In v 8. zv., str. c: »da se vsi zedinimo v tem, kar je po sodbi prvega slovanskega fonetika /tj. Baudouina de Courtenayja/ za nas edino pravo, v izreki Vodnikovi, Prešernovi, Janežičevi in Slomškovi izreki, ki do zdaj nikaker ni izgubila 'posestnega stanja', in upamo trdno, da ga tudi na dalje ne bo.« V XIX (1901), 2. zv. str. b: »in videl sem tudi jaz po Prešernovi besedi, 'kak veter nje nasproti temu vleče, kogar je v celi videla berača'«. In na str. č z ostro ironijo:

Lej jih ránike rojake!

Na štoru starem, na terhlenim panji

A-be-ce Kranjcem Primuš pridno kuje; /= Trubar/

Pa Adamov prid in Jurijev ni manj! /= Bohoričev in Dalmatinov/

Kopitar krevlje sodi in kritikuje, /= Metelkovo pisavo/

pa Čop počese čopo staro srečno! /= je staro vozlanje/

Prešeren vse v kup (br)umno zasmehuje –

In on je mož moj /.../ /= zagovarja moje stališče/

Preširen miren preširoko zine: /= piše priimek z e/

Le slata doba rofkarščini počí /= zlata doba rovtarščini napoči/

Le lek leseli /= vek veseli/

Poljn el-ole sline /= poln elove sline/

Izlirai lir lam sléti hipokrenski /= Izviraj vir vam sveti hipokrenski/

Pa Lej Polej, polyraj las z lišine /= pa Velj, Povelj polivaj vas z višine/

Vse polno ironije in nerazumljivosti zaradi napačnega načela pri izgovarjanju črke vavkarije.

In še XIX (1902), 12. zv., str. b: Škrabec omenja F. E. Korša, »ki je kot prevodnik Prešernovih poezij v 'Prešernovem albumu' tudi pri nas dobro znan«.

V CF XX (1902), 1. zv., str. b–c pa beremo o individualnosti slovenskega jezika nasproti srbohrvaščini: »sta namreč srbsko-hervaški in kranjski t. j. knjižni slovenski jezik dva različna jezika. In da je to res, tega pač tudi dr. Ilešič ne more tajiti in ne taji, hčemu bi sicer tožil o Prešernu, da se ni poprijel po Vrazovem zgledu hervaščine.

Misli namreč, ako bi bil Prešeren to storil, da bi bila zdaj hervaščina naš književni jezik in mi bi bili seveda dobri govorniki kaker Hervatje. Jaz tega ne morem verjeti. Ke bi Prešeren toliko znal hervaščine, da bi v nji mogel prosto zlagati svoje pesmi, morebiti da bi res potegnil za Vrazom in čislali bi ga zdaj ko hervaškega pesnika. Ali pa bi bila šla ž njim vsa naša inteligencija? Ke bi bila znala hervaščino, svetna inteligencija mogoče da, ali ni znala! Na vsak način pa bi bilo ostalo ljudstvo in ž njim bi bila morala

ostati duhovščina. To bi bilo razvitek našega slovenskega slovstva nekoliko zadržalo, ali ovreti ne bi se bil mogel. In zahvalimo Boga, da se ni zadržal niti overl.«

Turobna razmišljanja za nazaj; glede Prešerna krivična, saj je pesmi pisal tudi v nemščini, pa ostajal trden Slovenec, in pač tudi glede kakega Bleiweisa.

V 3. zv., str. b istega letnika Škrabec razlaga Šahmatovu, od kod oblika *a* v *sabota*, ki jo piše Prešeren; »*a* je posnet pač po latinski ali nemški obliki, pisana je torej učeno-etimologično«. – V 8. zv. XX. Letnika (1903) Škrabec omenja »Korševe opazke glede naše slabe metrike« in svojo namero, da pove »nekoliko besed o Prešernu in njegovi razmeri do italijanskih vzorov«. K temu se vrača še kasneje v pismu Matiji Murku.

Zanimivo misel ima Škrabec v 11. zvezku, str. b o slovenskem knjižnem govorjenem jeziku, češ da ga govori »/n/ekako tako pač, kaker vsaj na Kranjskem blizu vsi izobraženi Slovenci od časov Kopitarjevih in Prešernovih pa do današnjega dne. Jaz mislim namreč, da izobraženi Slovenci že pred sto leti niso govorili vsak v svojem domačem narečju, temuč, da je bil že tedaj nekak skupen občevalni jezik, v katerem se je zlasti tudi pridigalo. In brez vsega daljšega dokazovanja je gotovo, da se je v tem jeziku izrekoval tudi končni / tako, kaker sporočata Kopitar in Vodnik in kaker izrekuje večina vzobraženih Slovencev tudi še dandanašnji.«

Zanimivo mesto pri Škrabcu, povezano tudi s Prešernom, najdemo v XXXI (1904), 6. zv., str. c–č, ko govori o tem, kaj naj bi bil pri nas jezikoslovec: »Jezikoslovec, kaker ga vsaj mi potrebujemo, bodi sicer 'motrilec' jezika, ali ne indiferenten 'motrilec', tako nekako 'motrilo'; on bodi kritik, on bodi oster sodnik, prav kaker so kritiki, navadno tako imenovani, sodniki ali presojevalci del vmetalnosti.«

To sta tudi v resnici bila za našo slovenščino Kopitar in Miklošič, pa morda še kdo med njima in za njim. Primeroma zadosti lepa izobrazba in zakonitost našega knjižnega jezika je gotovo delo, ne Prešerna, ali recimo Koseskega ali kakega novejšega poeta ali beletrista, še manj pišočih mas, – delo jezikoslovcev je, in če hočemo, da nam naš knjižni jezik ne zdivja, bo tudi nadalje treba poslušati jezikoslovce. Od njih se morajo učiti učitelji, da bodo mladino v šolah prav učili, od njih se morajo učiti tudi odrastli, ki se čutijo poklicane, da ko pesniki in pisatelji pripomorejo k napredku jezika.« V XXVII (1909), 1. zv., str. c imamo znamenito mesto o metriki (tudi Prešernovi): »Moje uho ne terpi zevanja (hiata) mej besedami in v jambih terja glavne poudarke na 2., 6. in 10. mestu, kaker mej drugimi v naši tragediji /Kacijanar/:

Ves Zagreb je razburjen in pokonci.

Nepovdarjenih zlogov sme stati med dvema nepovdarjenima le po troje, ne po pet. Preširnov verz 'Svet zaničvati se je zagovoril' bi bil po moje (in v italijanski poeziji menda prav tako) nedopustljiv.«

O »preoprostljivi metriki« Prešerna je še eno tako mesto v XXVIII (1911), 8. zv., str. c: »Sploh se moramo čuditi, kako je Prešeren, ki je iskal v romanskih jezikih svojih vzorov, in je torej poznal zakone italijanske verzifikacije, vendar po nemškem načinu silil akcente staviti, kjer jih ni:

Svet zaničvátì sè je zagovoril –
Zbežále stè, ko sè je dan zazóril –
Odnésel to, kar misli sò stvaríle –

tu v resnici gre za to, da Prešeren na teh mestih nima naglašanih oblik, ampak le naslonke, kar pa je različno glede na razne vire.

V CF XXX (1913), 8. zv., str. č Škrabec v podporo svoji tezi o enozložnosti besed kot *črv*, *brv*, *vrv*, *drv* omenja tudi Prešerena, češ da takih besed »ni sila drugači izgovarjati, kaker so jih izgovarjali Prešeren, Levstik, Stritar in drugi kranjski pesniki, namreč enozložno z *u* na koncu.«⁴ Pred tem se je Škrabec zelo kritično izrazil o Brezniku na str. č: »sem se začudil mojemu čislanemu in dragemu prijatelju dr. Brezniku, ko je lani (v VII. izvestju zav. sv. Stanislava) v tem oziru za našo poezijo predložil neko umetno izreko iz zapadne in vshodne kombinirano. Začetni *v* pred soglasniki naj bi se bral kot *u*, keder se more sè zadnjim samoglasnikom spred stoječe besede sprijeti v diftong, sicer pa šeptavci ko *f*: ftvoji, fpokori, pred zvenečimi soglasniki ko labialni (bilabialni ali labiodentalni?) v. Jaz mislim, da bi s tem naša poezija nič ne pridobila; zlasti *f* nikaker ni prijeten glas. Kaker so ga stari Latini izgovarjali, se je zdel Kvintilijanu XII 10 skoraj nečloveški (Seelmann 'Aussprache des Latein' str. 296).«

In leta 1900 (11. 5.) piše Škrabec Matiji Murku, docentu a. d. k. k. Univerzi na Dunaju (JD 4, 277–278): »Ali ne boste kmalu izdali tudi nadaljevanja svojih študij o romantiki? Nanje sem jako radoveden zaradi Prešerna. Ko sem bil v Gradcu, je bil prof. Krek napovedal kolegij o tej stvari, ali ga ni bral, ne vem zakaj ne.« In s tem lahko povežemo mesto v 29. dopisu V. Oblaku (JD 4: 382): »/A/li je znal Prešeren italijanski, ali je bral morebiti italijanske pesnike le v nemških prestavah. Kako učite Vi? Jaz se namreč ne spominjam, ali se je že kje pisalo o tem.«

To bi bilo, sicer krajše povedano, vse, kar je Škrabec pisal o Prešernu. Menim, da je zelo zanimivo.

SUMMARY

According to Moder's *Kazalo k jezikoslovnim delom patra Stanislava Škrabca* (1999, 274 pp.), Škrabec mentioned Prešeren in twenty-seven places.

He most comprehensively treated the last name of the Slovene national poet in its written and spoken forms in the article *Prešeren. (Pravopisna preiskava.)* in *Kres* vol. 1 (1881: 520–525), reprinted in *JD* 4 (1998: 69–73). Prešeren spelled his last name as *Prešérn* or *Prešerin*, while F. Levstik advocated for the form *Preširen*. Škrabec did not know the meaning of the root *šer*; etymologists have not come to the bottom of it even today, even less in Škrabec's era. Škrabec thus based his defense of the old spelling of this common noun and name on the 16th-century spelling, when stressed *i* and *e* before *r* were still distinct, and attempted to prove that the correct spelling is *prešeren* and *Prešeren*.

Škrabec often supported his positions on standard Slovene orthography and orthoepy with examples and quotations from Prešeren. However, his general position is that the advice of linguists should be followed in the codification and practical realization of the rules of the standard language.

⁴ Tu je mišljen *u* kot *u*.